

שהייתה על פי דין תורה, 'טוהרים אנחנו' ולכן נלחמנו עם שכם שטימא את דינה אחותינו, 'דכים אנחנו' במשמעות של תשובה [וכפי שנאמר 'תשב אנוש עד דכא'], שכבר התכפר לראובן בתשובה על מעשה בלהה, 'קדושים אנחנו' ופרושים מן העריות ואין טענה על יהודה במעשה תמר, שהרי קיים מצות יבום (ראה מהרש"א; חתם סופר).

מְשֻׁנָּה. הקדמה: בהלכות חיוב חטאת, מצינו ש'ידיעות מחלקות', ושני פנים להלכה זו, להחמיר ולהקל: [א] להחמיר - שאם עשה בשוגג מלאכה בשבת, ואחר כך נודע לו שחטא, וחזר ושכח ועשה שוב את אותה המלאכה בשוגג, מביא שתי חטאות, שהידיעה שבין שני המעשים, מפרידה ומחלקת ביניהם, להחמיר עליו ולחייבו שתי חטאות. [ב] ולהקל - שאם עשה בשוגג מלאכה בשבת פחות מהשיעור לחיוב חטאת, ואחר כך נודע לו שהדבר אסור, וחזר ושכח ועשה שוב את אותה המלאכה בשוגג פחות מכשיעור, ובצירוף שני המעשים יחד הושלם שיעור לחיוב חטאת, על אופן זה דנים בסוגייתנו, האם הידיעה שבין שני המעשים מפרידה ומחלקת ביניהם להקל עליו ולפטרו מחיוב חטאת.

גְּמָרָא. אין ידיעה להצני שיעור - שהידיעה שעשה מלאכה שאין בה שיעור לחיוב חטאת, אינה נחשבת לידיעה המחלקת והמעילה להחשיב את המעשה בפני עצמו ולהפרידה מהמעשה הנוסף שעתידי לעשות, ונחשב כאילו עשה את כל המלאכה בהעלם אחד (רמב"ם בפיה"מ), שדין 'ידיעות מחלקות' נלמד מהפסוק 'או הודע אליו חטאתו' האמור בפרשת חטאת, והיינו דוקא כשנודע לו שכבר התחייב חטאת (תוס' ד"ה רבן גמליאל).

יש ידיעה להצני שיעור - שלדעת חכמים גם ידיעה על עשיית מלאכה פחות מהשיעור, נחשבת כידיעה לענין שתוכל להפריד ולהלק בין שני המעשים, ונחשב כאילו עשה את המלאכה בשתי העלמות (ראה רש"י ופיה"מ לרמב"ם), שהידיעה שבאמצע מנעה אותו שלא להמשיך ולעבור על האיסור, ולפיכך יש לה חשיבות להפריד בין המעשים (ח' רבי מאיר שמחה שבועות יח, ב).

פרק שלושה עשר - האורג

הקדמה: אחר שבפרקים הקודמים החלו לבאר במלאכות האסורות מן התורה את אופני החיוב והפטור, וכן את השיעור המחייב בהן, אף פרק זה ממשיך לבאר את אופני החיוב והפטור ושיעורם של מלאכות נוספות: החלק הראשון עוסק במלאכות השייכות לבגדים, כגון אריגה תפירה וקריעה, וכן בצמר, ליבון ניפוץ וצביעה, והחלק השני במלאכת הצידה (מאירי). ומאחר שבסוף הפרק הקודם נתבאר שיעורה של מלאכת כותב שהוא בשתי אותיות, במשנה שלפנינו מתבאר שיעורם של מלאכת אורג ואחרות, שאף הוא באורג [לדעת חכמים] שיעורו בשני חוטים, כשיעורה של מלאכת כותב (תוס' יו"ט).

מְשֻׁנָּה. רבי אליעזר אומר - רבי אליעזר בא לפרש את המשנה לעיל (עג, א) שדנה בשיעור מלאכת אורג שהוא שני חוטים (רש"י). ואף שדעת רבי אליעזר במשנתנו שהשיעור הוא שלשה חוטים, יש לבאר שכונת רש"י שמשנתנו היא הבאה לפרש ששיעור זה של שני חוטים המבואר במשנה לעיל, שנוי במחלוקת רבי אליעזר וחכמים, ואין הכונה שרבי אליעזר בא לפרש זאת, ומה שהקדים רש"י דיבור המתחיל "רבי אליעזר", אין זה כחלק מהמשפט שאחריו, אלא כדרכו בתחילת כל פרק מביא תחילה את המילים הראשונות של המשנה (לשון הזהב).

הא דבְּעֵי זְיוּנֵי - שבאותיות שצריכים לרשום עליהם תגים אין חייבים משום מלאכת כותב אלא אם כן רשם את התגים (רש"י), שהתגים הם חלק מצורת האותיות (ראה ביאור הגר"א או"ח תרצא, ב וביאה"ל שו, יא), ויש מפרשים שהתגים אינם חלק מצורת האותיות אלא הוספה על גביהן, ובאור דברי הגמ' 'הא דבְּעֵי זְיוּנֵי' היינו שרצונו לכתוב אותיות בדקדוק לפי כללי ההלכה, ולכן כל זמן שלא נרשמו התגים לא נגמרה המלאכה, ו'הא דלא בעי זְיוּנֵי' שרצונו לכתוב אותיות שלא בדקדוק לפי כללי ההלכה, ולכן נגמרה מלאכתו בכתיבת האותיות ללא התגים (שו"ת רעק"א קמא סי' כא).

מֵינִין לְלוּשׁוֹן נוֹטְרִיקוֹן מִן הַתּוֹרָה, 'נוטריקון' אחת מדרכי הדרשות של חז"ל המיוחדת לדרושי אגדה (ספר הכינות לר"ש מיקונו), ולפעמים קבלה ביד חז"ל ללמוד הלכה למעשה מנוטריקון, כגון מה שנדרש להלן על 'כרמל' (שו"ת רבי עדיאל או"ח י"ד, עמ' תעג).

כִּי אָ"ב הַמּוֹ"ן גוֹיִם נִתְתִּיף - שהמילה 'המון' אינה נצרכת לפשוטו של מקרא, ולא נכתבה אלא לדרשת נוטריקון, ואגב מילה זו נדרשת גם המילה 'אב' כנוטריקון (מהרש"א; מהר"ל), ושאר המילים שנדרשו להלן בגמ', יש סיבה לדרושן כנוטריקון, כגון המילים 'רט' 'כרמל' 'מראצת' לפי שהן מילים נדירות שלא מופיעות הרבה בתנ"ך במקומות נוספים [וראה עוד להלן] (ערכי תנאים ואמוראים רבי יוסי בן זמרא; מהר"ל).

הַכִּיב נִתְתִּיף בְּאוֹמוֹת - שהאות ה' במילה 'המון' מתחלפת באות ח', שהן אותיות מתחלפות (רשב"א), ודומות זו לזו גם בצורת כתיבתן וגם בהגייתן, ששתיהן אותיות גרוניות (מהרש"א).

יְתִיק - עניו ומחבב את המצוות (מהרש"א).

אֲנָכִי נוֹטְרִיקוֹן וְכוּ' - תיבת 'אנכי' ראויה להידרש כנוטריקון, מכך שלא נכתב 'אני' (רש"י), וכפי שנאמר באזהרת כל המצוות 'אני ה' וכו' (ערכי תנאים ואמוראים שם), שתיבת 'אנכי' מורה על יחס שווה שבין המדבר והשומע [משורש 'אנך' - שני דברים גובה שווה], ולכן לפי הפשט מילה זו לא מתאימה להיכתב כלפי היחס שבין הקב"ה לכלל ישראל, ולא נכתבה אלא בשביל לדרשה כנוטריקון (ראה אמת ליעקב לבעל נתיבות המשפט).

אָנָּא נַפְשֵׁי קְתִיבְתָּ יְהִיבְתָּ, רַבְּנִין אֲמַרִי אֲמִירָה נְעִימָה קְתִיבְתָּ יְהִיבְתָּ - שלדעת רבי יוחנן, הקדוש ברוך הוא כתב בעצמו את עשרת הדברות על גבי הלוחות, וכמו שנאמר 'לוחות אבן כתובים באצבע אלוקים', ואילו לדעת רבנן, עשרת הדברות שיצאו מפי הקדוש ברוך הוא הלכו ונחקקו מעצמם על גבי הלוחות, אבל הקדוש ברוך הוא לא כתבם בעצמו, והיינו 'אמירה נעימה כתיבה' שהאמירה בעצמה הפכה לכתובה (עין אליהו, וראה שם שמצינו כן מחלוקת במדרש).

נִמְרָצִ"ת נוֹטְרִיקוֹן נוֹאֵף הוּא וְכוּ' - נואף במעשה בת שבע, מואבי מצד יחסו לרות המואבית, רוצח במעשה אוריה החתי, צורך לנלחמים גדו, כגון שאול ודואג, תועבה שגְּלִית חמדו (ראש משביר), אכן, כל האומר דוד חטא, אינו אלא טועה (גמ' לעיל נו, א).

וּמָה נִצְטָדְקָן, שמפני כבוד המלכות אמרו כן בלשון ענוה שכאילו אין להם מה להצטדק ולהנצל על מעשיהם, אכן בדרך נוטריקון התכוונו שבאמת כוונים וצדיקים אנחנו (מהר"ל).

נְכוּנִים אֲנַחְנוּ וְכוּ' - השיבו חמש תשובות לחמש טענות שטען יוסף כנגדם (כמואב במדרש), 'כוונים אנחנו' להיות לעבדים על טענתך נגדנו בגניבת הגביע, 'צדיקים אנחנו' במכירת יוסף